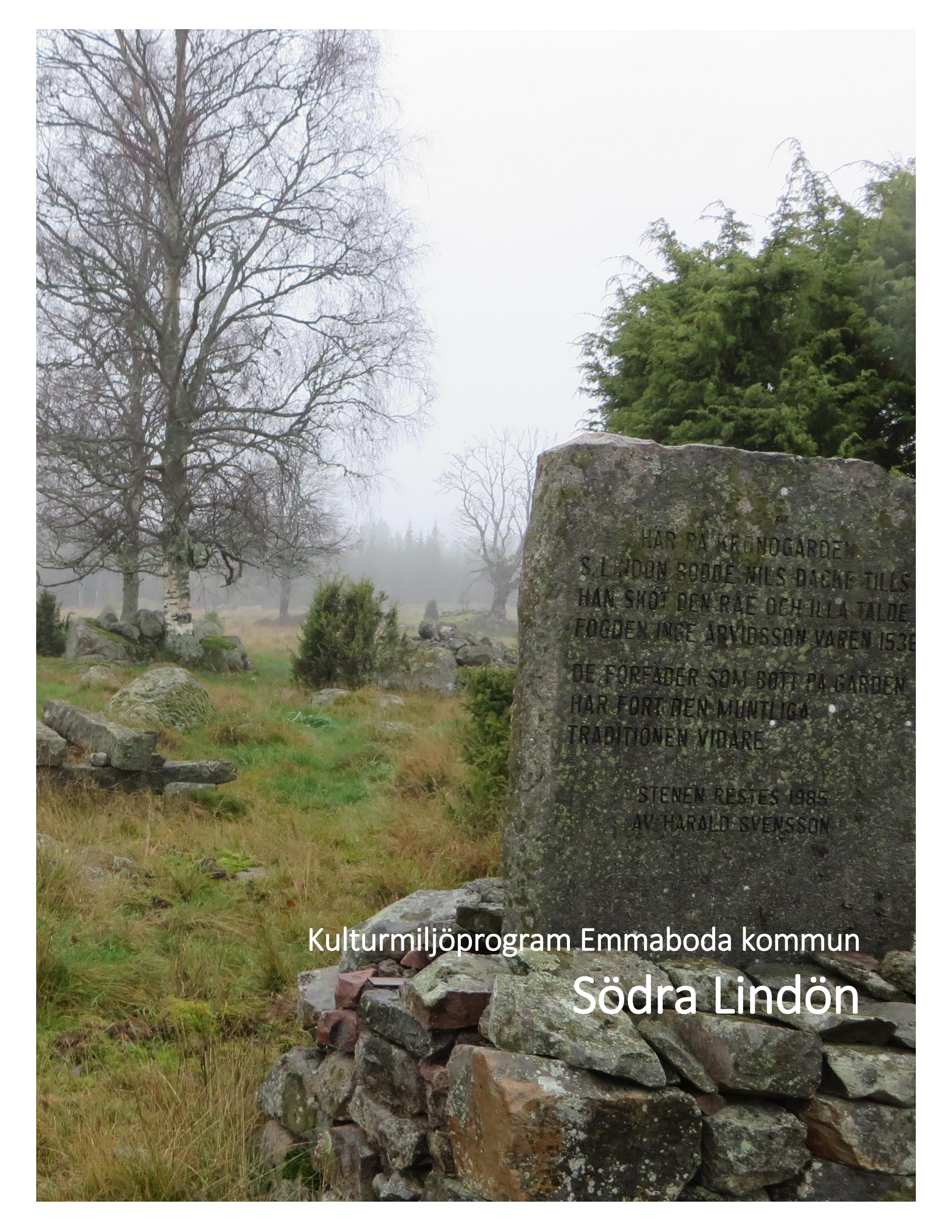

HÄR PÅ KRONOGÅRDEN
S. LINDÖN BODDE MILS DÄCKE TILLS
HAN SKÖT DEN RÅE OCH ILLA TALDE
FÖDDEN INGE ÅRVIDSSON VÅREN 1536
DE FÖRFÄDER SOM BOTT PÅ GÅRDEN
HAR FORT DEN MUNTliga
TRADITIONEN VIDARE

STENEN RESTES 1985
AV HARALD SVENSSON

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Södra Lindön

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

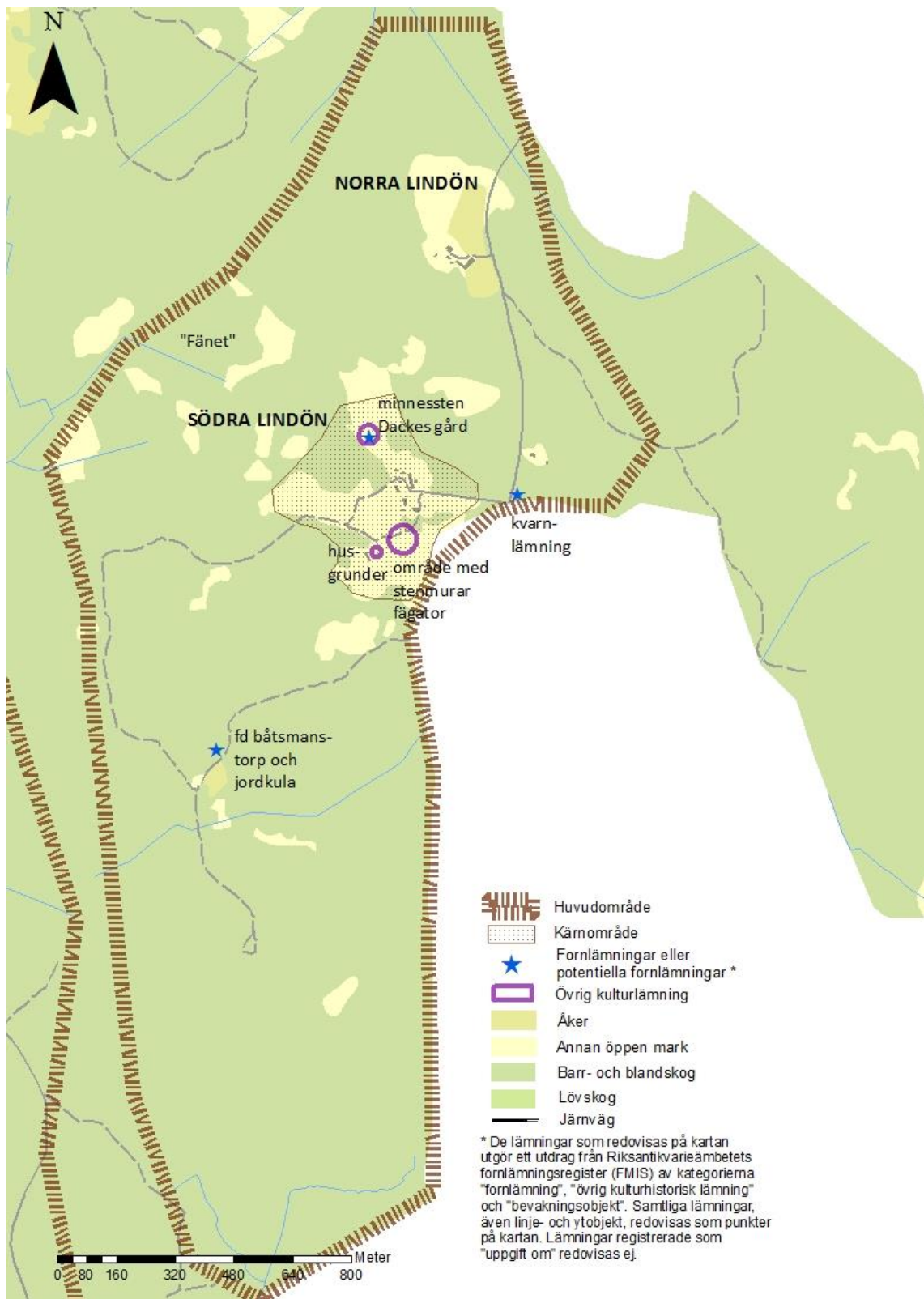
- *Klass 1* – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- *Klass 2* – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- *Klass 3* – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otidliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själv texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Omslagsbild: Platsen där det sägs att Nils Dackes familj hade sitt hus är markerad med en minnessten.

Lyckebyån som resurs: Madslåtter.

Skogslandets jordbruk: Vackert kulturhistoriskt odlingslandskap, med många odlingsrösen och flera sträckor med dubbla stenmurar. En björkhage klassad som intressant (III) i länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. Grund efter båtsmanstorp samt jordkula. Kvarnlämning.

Gränsbygden: Stark koppling till historier om Dacke och gränsbygden. Byn ligger precis på gränsen till Torsås kommun.

Nils Dacke: En av de platser i kommunen som är nära förknippad med historierna om Dacke, eftersom Nils Dacke sägs ha haft sin gård här. Minnessten.

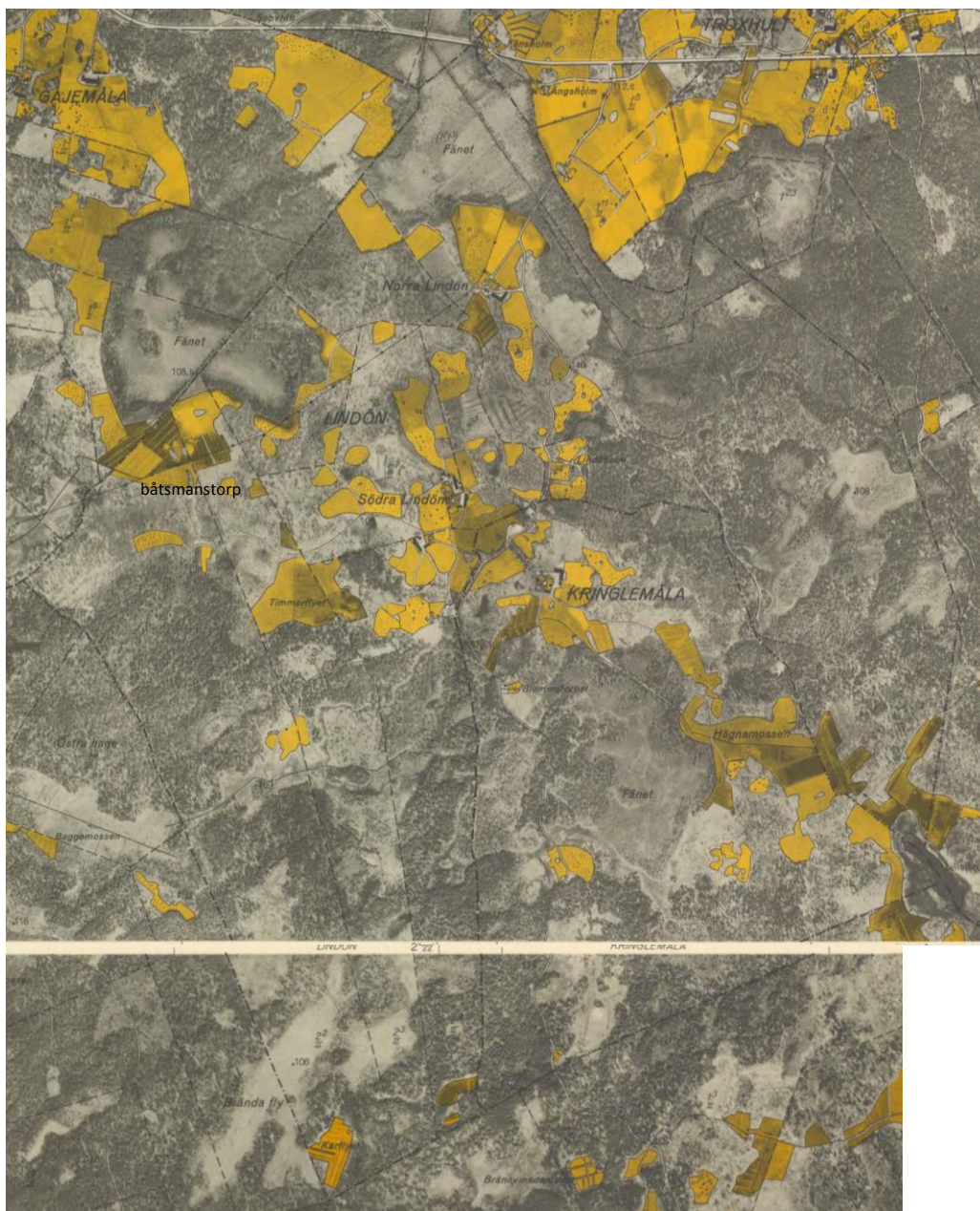
Södra Lindöns främsta kulturhistoriska värde är kopplat till att Nils Dacke hade sin gård här på 1500-talet, idag markerad med en minnessten. Dacke har ett kulturhistoriskt värde av nationellt intresse och mycket högt identitetsvärde och symbolvärde regionalt och lokalt. Odlingslandskapet i byn har en ålderdomlig karaktär med många odlingsrösen, stensträngar och bevarade dubbla stenmurar utmed äldre vägsträckningar. Bebyggelsen präglas av att varje gård har flera olika bevarade ekonomibyggnader och stora mangårdsbyggnader med traditionell placering på tomten. I ytterkanterna av huvudområdet finns mader som tidigt använts till slåttermark och på 1900-talet som mossodlingar. Sannolikt bestod landskapet förr ännu mer av öppna vattenspeglar, så att byn var som en ö i landskapet, därav namnet.

Huvudområde Södra Lindön

Södra och Norra Lindön ligger i östra utkanten av Emmaboda kommun, precis på gränsen till Torsås kommun. Byn präglas av ett öppet landskap. I ytterkanterna av huvudområdet finns flera exempel på mader som använts till slåttermark. Dessa mader dikades ut i början av 1900-talet, för att kunna användas till odling, s.k. mossodling. Sannolikt bestod landskapet förr ännu mer av öppna vattenspeglar, så att byn var som en ö i landskapet, därav namnet. Norr om Södra Lindön ligger gården Norra Lindön. Båda finns redovisade på 1655 års karta men har äldre ursprung än så. Enligt vad som berättas i trakten bodde Nils Dacke på en gård i Södra Lindön, men andra släktingar till Dacke ska ha bott också på Norra Lindön. Många av åkrarna är äldre och hålls öppna än idag. Registrerade fornlämningar inom huvudområdet är rester av en vandringsdriven kvarn¹ samt rester av båtsmanstorp och jordkula². De lämningar och andra odlingsrösen som vid en närmare undersökning kan konstateras vara äldre än 1850 räknas som fornlämningar.

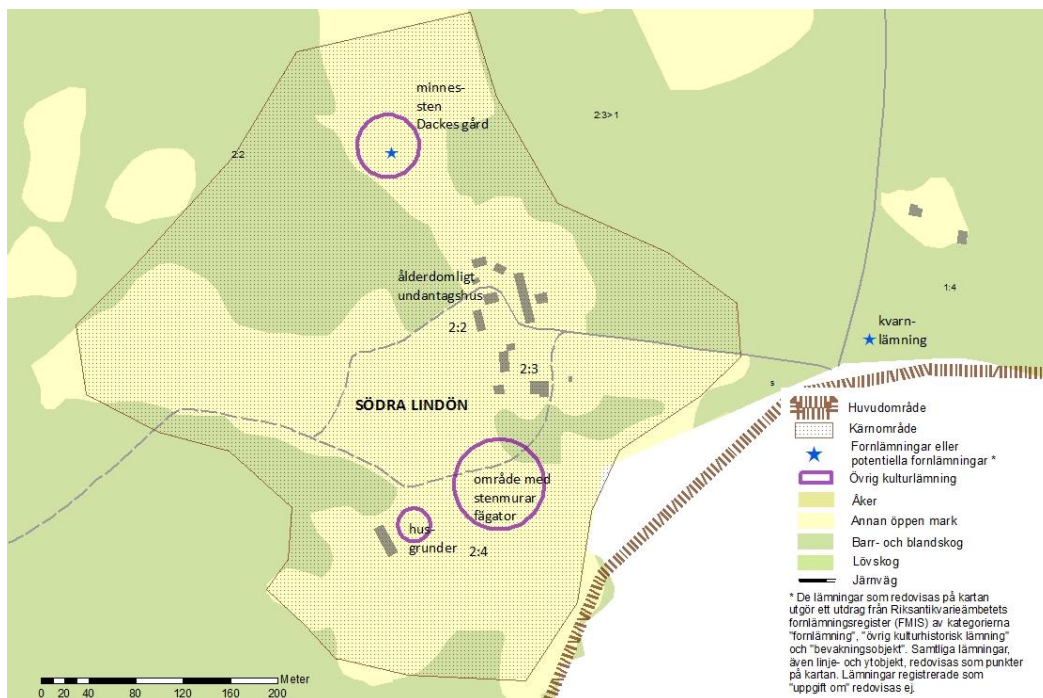
¹ Murrester av hästkvarn, bestående av en rund kallmur, 2 m bredd och 1–2 m höjd inneslutande ett hålrum 8 m diam. Detta var en hästkvarn. Hästar gick runt-runt och drev kvarnhjulet. Anv troligen på 1800-talet (ej konstaterats när). RAA-nummer Vissefjärda 177:1. Om den visar sig vara äldre än 1850 räknas den som fornlämning, efter lagändring 2015-01-01.

² "Sentida bebyggelselämningar" (Om de visar sig vara äldre än 1850 räknas den som fornlämning, efter en lagändring 2014-01-01) bestående av husgrunder och röjda ytor. F.d. torpställe + jordkula. Jordkulan mäter 6x5 m och hade 2 små fönster på var sida om

Hela byn Lindön kröker sig runt byn Kringelmåla, också kommungränsen till Torsås. I byns utkanter mot söder har madslåtter och mossodling bedrivits. I sydost vid Lillsjön och intill Hägnamossen, i sydväst vid Karlflyet intill Brända fly och i nordväst vid Fänet, utdikad sjömark. Båtsmanstorpets odlingsmark syns också söder om Södra Lindön.

dörren. På platsen låg ursprungligen ett båtsmanstorp (på åkern mitt emot jordkulan, nu bortodlat). Jordkulan byggdes när torpet ännu var i funktion. När indelningsverket upphörde övertog de boende i jordkulan torpet och gjorde dagsverken i gården som betalning. Snart byggdes ett riktigt hus och fähus i anslutning till jordkulan som blev källare. Stället finns på 1942 års Ek-karta. Kardell-Pellen kallades mannen som bodde här. Hette eg Petter Pettersson. Ättlingar till honom bodde kvar till 1950 och sedan revs stugan. RAÄ-nummer Vissefjärda 175:1 .

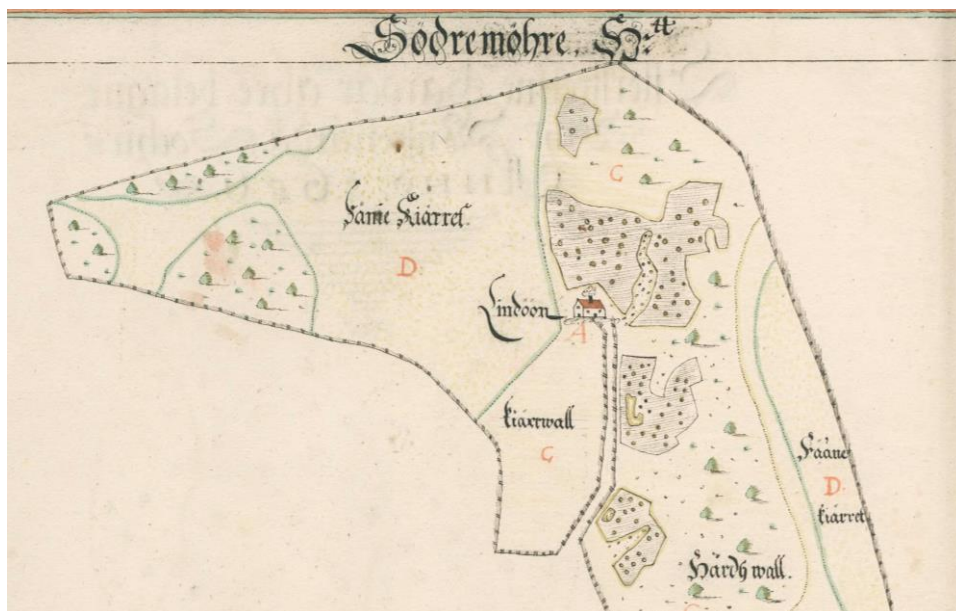

Kärnområde Södra Lindön

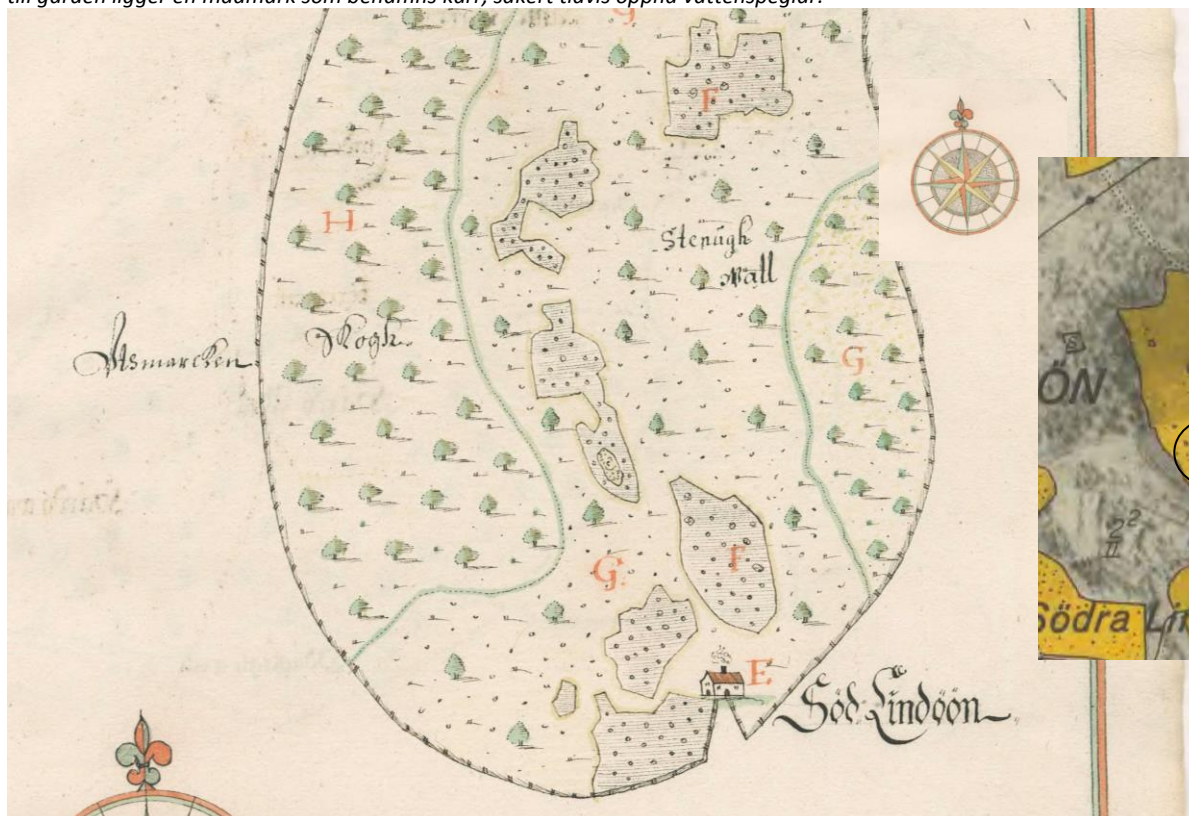
Södra Lindön är främst känd som platsen där Nils Dacke hade sin gård. 1655 års karta visar en gårdsbebyggelse på samma läge som idag, men Dackes gård tros ha legat en bit norr om detta. Platsen är registrerad som en fornlämning³. På denna plats, som utgörs av en kulle i landskapet, finns också en minnessten som gårdens förre ägare satte upp 1985. Odlingslandskapet norr om gården, runt minnesstenen, har en ålderdomlig karaktär med många odlingsrösen, stensträngar, stenmurar, fruktträd och spår av odling. De gamla åkrarna i hela byn odlas eller betas än idag vilket innebär att de hålls öppna. Det finns många mindre och större odlingsrösen samt stenmurar i byn. På flera ställen finns bevarade dubbla stenmurar utmed gamla vägsträckningar. Delar av de gamla vägarna i byn finns kvar än idag.

Bebyggelsen präglas av de två gårdarna som ligger tätt intill varandra. De har flera olika bevarade ekonomibyggnader och stora mangårdsbyggnader med traditionell placering på tomten samt symmetriska trädgårdar med rak grusgång, staket och grindhål (grind). Gården 2:2 har ett nyare bostadshus på samma plats som det äldre (som brunnit). Denna gård har både en äldre ladugård (1860-tal), hönsboda, vedbod, maskinskjul och garage, samt ett välbevarat undantagshus. Detta är också Södra Lindöns äldsta byggnad. Gården 2:3 har en äldre mangårdsbyggnad som gulmålat under 1900-talets andra hälft. Till gården hör bryggshus, garage och utedass, medan ladugården är borta. Den tredje gården i byn, Södra Lindön 2:4, har bara ladugårdsbyggnaden (1913) kvar. Bostadshuset är borta, men grunden med källare finns kvar.

³ RAÄ-nummer Vissefjärda 176:1

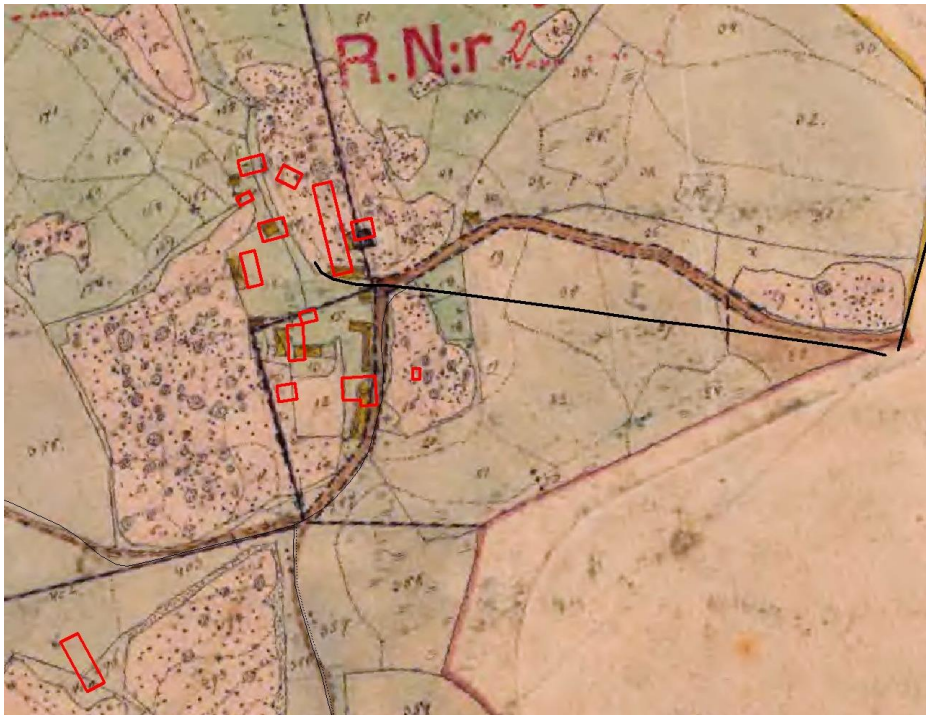

Norra Lindön 1655. Kartan visar att en väg ledde ner mot Södra Lindön. Väster om och ända fram till gården ligger en madmark som benämns kärr, säkert tidvis öppna vattenspeglar.

Södra Lindön 1655. Kartan visar att gården då låg på samma läge som idag. Det sägs dock att den tidigare låg norr om detta, på den plats som idag är markerad med en minnesstenen. Infälld karta från cirka 1940 visar att åkrarna norr om bebyggelsen i södra Lindön till stora delar sammanfaller med 1655 års karta, trots att det är nästan 300 år emellan. Ringen markerar minnesstenens plats.

Kartan från 1851, med dagens karta ovanpå i form av röda byggnader och svarta vägar. Kartan visar t.ex. att infartsvägen från öster dragits om och rätats ut. Överlappet mellan kartorna kan vara något vridet, varför det är svårt att säkert säga vilka byggnader som enligt kartan finns kvar idag sedan 1851, men undantagshuset på 2:2 är förmodligen den enda bygganden idag som är äldre än 1850. Mangårdsbyggnaden på 2:2 har brunnit och ersatts med en ny byggnad på samma plats som den gamla. Mangårdsbyggnaden på 2:3 är enligt uppgift byggd på 1860-talet. Läget ser ut att vara i princip detsamma. Huset kan vara helt nyuppfört då, eller så kan det innehålla delar av det äldre huset.

Kartan från ca 1940 visar var den tredje gården låg i Södra Lindön. Den raka vägen upp mot bostadshuset från sydväst är än idag kantad med träd. Flera av vägarna i detta område är kantade med dubbla stenmurar.

Referenser

Lantmäteriets historiska kartor

Riksantikvarieämbetets Fornsök

I Dackebygd: 1950 s 36, 1951, (1960), 1962, 1970 s 61, (1974), 1983 s 23-39, 1985, 1987 s 131, 1991 s 118, 2000 s 20, 2003 s 75, 2004 s 16, 2009 s20, 2011 s 173, 2013 s 97, 2014 s 77.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Traditionell och enhetlig utformning av bebyggelsen. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1820–1880-talet med typisk utformning, bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Äldre ekonomibyggnader och stenkällare samt traditionella trädgårdar.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdesgårdar och hamlade träd. Öppenheten och ägoindelningarna. Stenmurar och rösen i området kring Dackestenen. De dubbla stenmurarna (fägator).
- Grunder efter gården 2:4 samt efter f.d. båtsmanstorp söder om byn.

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna*, samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Södra Lindön är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdet** är känsligt för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefullt bebyggelseområde** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.

Minnesstenen över Nils Dacke.

Södra Lindön 2:2

Den gamla infartsvägen gick i en båge åt vänster i bild, innan den rätades.

Södra Lindön 2:2; ladugård, garage, höns hus och bostadshus

Mangårdsbyggnaden är nybyggd eftersom den gamla brunnit. Undantagshuset är byns äldsta byggnad.

Södra Lindön 2:2. Undantagshuset, som är byns äldsta byggnad, är mycket välbevarat både utvändigt och invändigt. Med ursprungliga ytor och detaljer, som t.ex. fönster med handblåst glas, spisar, snickerier m.m. I den väl tilltagna källaren under huset finns en mycket ålderdomlig dörr som är äldre än huset. Troligen är den återanvänd från något annat hus på gården.

Södra Lindön 2:2, höns hus, dass m.m.

Maskinhall.

Södra Lindön 2:2, ladugården (1860-tal).

Södra Lindön 2:2 från norr, med ålderdomliga stenmurar och rösen. I området har funnits åkrar och ängsmark sedan minst 1600-talets mitt.

Södra Lindön 2:3. Stor mangårdsbyggnad i traditionellt utförande (om- eller nyuppförd på 1860-talet).

Södra Lindön 2:3.

Södra Lindön 2:3. Bryggghus och utedass bidrar till den traditionella karaktären.

Från sydväst går en lönnallé upp mot byns tredje gård, Södra Lindön 2:4. Ladugården finns kvar, medan mangårdsbyggnaden är borta. Stengrunden finns dock kvar.

Stengrunden efter mangårdsbyggnaden på Södra Lindön 2:4.

Ladugården (1913) på Södra Lindön 2:4.

Från sydost går en av byns äldre vägar upp mot byns tredje gård, Södra Lindön 2:4. Vägen är kantad av dubbla stenmurar.

Söder om gården Södra Lindön 2:4 går också i nord-sydlig riktning en gammal väg/fägata med dubbla stenmurar.

En gammal väg/fägata med dubbla stenmurar i nord-sydlig riktning.

Norra Lindön 1:7

Emmaboda
kommun

Länsstyrelsen
Kalmar län